

Самофатова Вікторія Анатоліївна

*докторант кафедри економіки промисловості, кандидат економічних наук, доцент
Одеська національна академія харчових технологій*

Самофатова Виктория Анатольевна

*докторант кафедры экономики промышленности, кандидат экономических наук, доцент
Одесская национальная академия пищевых технологий.*

Samofatova Victoria

*Doctoral candidate, PhD, Associate Professor, Department of Industrial Economics
Odessa National Academy of Food Technologies*

ПРОЦЕС КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЯК БАЗИС СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

ПРОЦЕСС КЛАСТЕРИЗАЦИИ КАК БАЗИС УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

THE PROCESS OF CLUSTERING AS THE BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRI-FOOD SPHERE OF THE REGION

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу кластеризації як одного із найефективніших шляхів становлення економічної самодостатності регіону. Здійснено аналіз концептуальних підходів до формування кластерів у агропродовольчій сфері регіону. Охарактеризовано поняття «кластер» та розглянуті основні принципи їх розбудови. Відзначено, що агропродовольча сфера (АПС) придатна до використання кластерних технологій, передусім, через прив'язку окремих напрямків виробництва до природно-кліматичних умов і інших факторів виробництва на обмеженій території. Акцентовано увагу на тому, що для досягнення сталого розвитку агропродовольчої сфери одним з найскладніших завдань є формування завершеного ланцюга з виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської та харчової продукції. Відзначено, що агропромислова кластеризація – це концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території регіону замкнутих продуктових ланцюгів на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції, а також підвищення прибутковості. Показано, що під кластером агропродовольчої сфери слід розуміти систему підприємств і організацій, які діють у сфері виробництва і реалізації готової продукції, пов'язаних технологічними ланцюгами і взаємодоповнюючими один одного, а також освітніх, інформаційних і фінансових установ, органів регіонального і муніципального управління, інститутів інфраструктури, що забезпечують їх оптимальну та інноваційну діяльність, досягнення синергетичного ефекту і високої конкурентоздатності. Зазначено, що завдяки кластерній організації АПС регіону створюються умови для конкурентоспроможного розвитку як великих, так і середніх та дрібних виробників. Відзначено, що специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні сталого розвитку. Показано, що кластерний підхід дозволяє сформулювати такий механізм відносин (прямих і зворотних економічних зв'язків), який дозволяє отримати прибуток еквівалентний витратам, не тільки тим суб'єктам господарювання, які реалізують кінцевий продукт, але й всім учасникам об'єднання.

Ключові слова: кластер, сталий розвиток, базис, агропродовольча сфера, регіон.

Аннотация. Статья посвящена исследованию процесса кластеризации как одного из эффективных путей становления экономической самодостаточности региона. Осуществлен анализ концептуальных подходов к формированию кластеров в агропродовольственной сфере региона. Охарактеризовано понятие «кластер» и рассмотрены основные принципы их построения. Отмечено, что агропродовольча сфера (АПС) пригодна к использованию кластерных технологий, прежде всего, через привязку отдельных направлений производства природно-климатических условий и других факторов производства на ограниченной территории. Акцентируется внимание на том, что для достижения устойчивого развития агропродовольственной сферы одной из сложнейших задач является формирование завершеного цепи производства, хранения,

переработки и реализации сельскохозяйственной и пищевой продукции. Отмечено, что агропромышленная кластеризация – это концентрация и специализация агропромышленного производства с формированием на территории региона замкнутых продуктовых цепей на принципах интеграции для получения участниками кластеров конкурентоспособной продукции, а также повышение прибыльности. Показано, что под кластером агропродовольственной сферы следует понимать систему предприятий и организаций, действующих в сфере производства и реализации готовой продукции, связанных технологическими цепочками и взаимодополняющими друг друга, а также образовательных, информационных и финансовых учреждений, органов регионального и муниципального управления, институтов инфраструктуры, обеспечивающих их оптимальную и инновационную деятельность, достижения синергетического эффекта и высокой конкурентоспособности. Отмечено, что благодаря кластерной организации АПС региона создаются условия для конкурентоспособного развития как крупных, так и средних и мелких производителей. Отмечено, что спецификой кластера является получение организациями, входящими в него, синергетического эффекта, проявляющегося в повышении конкурентоспособности и обеспечении устойчивого развития. Показано, что кластерный подход позволяет сформировать такой механизм отношений (прямых и обратных экономических связей), который позволяет получить прибыль эквивалентен затратам, не только тем субъектам хозяйствования, которые реализуют конечный продукт, но и всем участникам объединения.

Ключевые слова: кластер, устойчивое развитие, базис, агропродовольственная сфера, регион.

Summary. The article has been devoted research of process of clustering as one of the effective ways of formation of economic self-sufficiency of the region. The analysis of conceptual approaches to the formation of clusters in the agri-food sphere of the region have been carried out. The characteristic of the concept «cluster» and the basic principles of their construction has been noted. It has been determined that agri-food sphere (AFS) suitable for using cluster technologies, primarily through the binding of specific areas of production, climatic conditions and other factors of production in a limited area. The attention has been focused on the fact that to achieve sustainable development in the food industry, one of the greatest challenges is to form a complete chain of production, storage, processing and marketing of agricultural and food products. It has been noted that the agri-industrial clustering is the concentration and specialization of agricultural production with the formation in the region of the closed grocery chains on the principles of integration for cluster members' competitive products and increase profitability. It have been shown that under the cluster agri-food sphere should understand the system of enterprises and organizations operating in the sphere of production and realization of finished product, related process flows and complementary, and educational, informational and financial institutions, bodies of regional and municipal administration, institutions, infrastructure, ensuring their optimal and innovative activities, synergies and increased competitiveness. It has been noted that due to the clustered organization of AFS in the region to create the conditions for competitive development of both large and medium and small producers. It has been noted that the specificity of the cluster is for organizations, its a synergistic effect, manifested in enhancement of competitiveness and sustainable development. It has been shown that the cluster approach allows to establish such a mechanism of the relationship (forward and backward economic linkages), which allows to make a profit equivalent to the cost not only to those business entities that implement the final product, but also to all the members of the association.

Keywords: cluster, sustainable development, the basis, agri-food sphere, region.

Постановка проблеми. Одним з найнефективніших шляхів становлення економічної самодостатності регіонів України є кластерна організація агропродовольчої сфери (АПС). Політика кластерного розвитку ґрунтується на визнанні переважного значення органічних взаємозв'язків підприємств і споріднених галузей економіки. Досягнення сталого розвитку АПС має ґрунтуватися на реалізації процесу галузево-територіальної кластеризації, який нині є домінуючим у розвинених країнах світу. Кластери, або, інакше кажучи, розташовані у безпосередній близькості та організаційно об'єднані кінцеві виробники сільськогосподарської сировини, харчової продукції, постачальники необхідних матеріальних ресурсів та послуг, навчальні та науково-дослідні установи, дослідницькі лабораторії та інші суб'єкти господарювання в АПС, є важливими рушійними факторами сталого розвитку регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність кластеризації агропродовольчої сфери, яка, за суттю, є продовженням кооперації та корпоратизації, обґрунтовується такими вітчизняними та зарубіжними науковцями як В. Гусаков, М. Войнаренко, М. Кропивко, Г. Мазнев, О. Одінцов, П. Саблук, С. Соколенко та багатьма іншими дослідниками.

Метою дослідження є характеристика процесу кластеризації як рушійної сили досягнення сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Придатність АПС для використання кластерних технологій пояснюється, передусім, прив'язкою окремих напрямків виробництва до природно-кліматичних умов і інших факторів виробництва на обмеженій території. В досягненні сталого розвитку агропродовольчої сфери одним з найскладніших завдань є формування завершеного

ланцюга з виробництва, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської та харчової продукції. Під кластером у агропродовольчій сфері слід розуміти стійке територіально-галузеве партнерство, об'єднане інноваційною програмою з метою підвищення конкурентоспроможності агропромислових формувань — учасників кластера [1, с. 24]. Агропромислова кластеризація, вважають П. Т. Саблук і М. Ф. Кропивко, — концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території регіону замкнутих продуктових ланцюгів на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції, а також підвищення прибутковості [2, с. 4]. Під кластером агропродовольчої сфери мається на увазі система підприємств і організацій, що діють у сфері виробництва і реалізації готової продукції, пов'язаних технологічними ланцюгами і взаємодоповнюючими один одного, а також освітніх, інформаційних і фінансових установ, органів регіонального і муніципального управління, інститутів інфраструктури, що забезпечують їх оптимальну та інноваційну діяльність, досягнення синергетичного ефекту і високої конкурентоздатності. В. Бакум сформулював основні ознаки регіонального агропромислового кластера, до яких належать:

- добровільне об'єднання підприємств, що займаються агропромисловим виробництвом, установ або інших організацій регіону, однієї чи кількох (як правило, суміжних із сільськогосподарською) галузей, що знаходяться територіально досить близько (географічна локалізація агровиробництва) в технологічно-фінансову структуру;
- конкуренція за завоювання споживача, яку веде не окреме агровиробниче підприємство, а територіальний комплекс організацій — кластер;
- довгострокова кооперація та взаємодоповнюваність високого рівня розвиненості між організаціями даної структури;
- об'єднання одним технологічним циклом виробництва агропродовольчої продукції по всьому логістичному ланцюгу;
- високий ступінь конкурентоспроможності кінцевої продукції, що виробляється агропромисловим кластерним утворенням [3, с. 38].

При кластерній організації АПС регіону створюються умови для конкурентоспроможного розвитку як великих, так і середніх та дрібних виробників. В кластері, передусім, забезпечується об'єднання зусиль підприємств, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території, що дає переваги у конкурентній боротьбі, сприяє впровадженню інновацій і раціональній організації постачання, виробництва й збуту, завдяки підвищенню конкурентоспроможності продукції, проведенню адаптив-

ної політики, необхідної в умовах сучасної ринкової кон'юнктури. Для малих і середніх підприємств кластер може суттєво знизити бар'єр виходу на ринки збуту продукції і постачання сировини та матеріалів, вони отримують більші можливості доступу до фінансових ресурсів. Специфікою кластера є отримання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що проявляється у підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні сталого розвитку [4, с. 12].

На думку Г. Мазнева, координація інтересів учасників кластера, які пов'язані одним технологічним ланцюжком, забезпечується на засадах особистих взаємозв'язків, які зумовлені спільними цілями й територіальною близькістю виробничих, обслуговуючих підприємств, наукових установ та органів влади. Формування мережі стійких взаємозв'язків між усіма учасниками кластера забезпечує поширення нових знань і технологій та прискорює трансформацію інновацій у конкурентні переваги [5, с. 64].

У своїй роботі О. Аксьонова акцентує увагу, що при співпраці вертикально-інтегрованих підприємств АПС визначається інтегратор, тобто центр усієї економіко-технологічної системи об'єднання. Як показує практика, в більшості випадків ним є переробне підприємство, яке координує всі дії інтеграційного процесу, здійснює контроль над усіма стадіями виробництва, переробки і збуту агропромислової продукції. Результатом таких налагоджених тісних взаємовідносин між усіма організаційними ланками є безперервність відтворювального технологічного процесу, а саме від виробництва сільськогосподарської сировини до доставки готової продукції кінцевому споживачу [6, с. 24].

Р. Некрасовим виділені наступні ознаки кластерних відносин:

- на визначеній території функціонують підприємства, що випускають однорідну та конкурентоспроможну продукцію (ядро кластера);
- учасники кластера взаємодіють і розвивають кластерні відносини в межах загального продуктово-технологічного ланцюга;
- у учасників кластера зберігається самостійність при прийнятті рішень, що виступає основою конкуренції;
- в кластері активно розвиваються коопераційні процеси;
- кластер характеризується підвищеною інноваційною активністю;
- по відношенню до зовнішнього середовища кластер сприймається і функціонує як єдиний організм [7, с. 59].

Загальновідомо, що в умовах традиційної організації агропродовольчої сфери, основна частка прибутку формується на стадії отримання кінцевої продукції та її реалізації. Кластерний підхід дозволяє сформулювати такий

механізм відносин (прямих і зворотних економічних зв'язків), який дозволяє отримати прибуток еквівалентний витратам, не тільки тим суб'єктам господарювання, які реалізують кінцевий продукт, але й всім учасникам об'єднання. В результаті зворотних економічних зв'язків прибуток із сфери реалізації повертається у сфери виробництва сировини і його переробки у відповідності до понесених витрат. В цьому полягає одна з головних переваг кластерної організації, тут у повному обсязі враховуються інтереси безпосередніх сільгоспвиробників [8, с. 23]. Додатковий ефект від створення кластерів досягається тим, що вони дозволяють вибудувати раціональний технологічний ланцюг просування продукції від виробництва до споживача, економити витрати і формувати оптимальну вартість виробництва, впливати на збут продукції, впроваджувати інновації, реалізовувати економічні інтереси усіх учасників об'єднання.

Висновки та пропозиції. Регіональна політика сталого розвитку АПС повинна ґрунтуватися на найповнішому використанні переваг просторового положення регіону, узгоджуючи інтереси суспільства і природи для досягнення поставлених цілей. Метою довгострокового управління АПС регіону є створення умов для забезпечення її сталого розвитку. Зазначеної мети можна досягти, передусім, за рахунок створення кластерних структур. Результативність взаємодії у кластері визначається оптимальністю поєднання інтересів усіх основних груп учасників. Отримання прибутку, що перевищує сумарний прибуток окремих підприємств та всебічний сталий розвиток і є метою кластеризації. Агропродовольчі кластери можуть стати одним із інструментів створення високоєфективних виробництв для забезпечення населення продовольством і сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Література

1. Одінцов О. М. Формування передумов кластерної організації агропромислового виробництва. — Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. екон. наук 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. М. Одінцов. — Київ, 2016. — 40 с.
2. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 3–12.
3. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В. В. Бакум // Економіка АПК — 2009. — № 4 — С. 38–44.
4. Самофатова В. А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону на основі кластерного підходу / В. А. Самофатова // Економіка харчової промисловості. — 2016. — № 8 (4) — С. 10–14.
5. Мазнев Г. Є. Інноваційні технологічні кластери: особливості та застереження / Г. Є. Мазнев // Економіка АПК. — 2013. — № 8. — С. 63–67.
6. Аксьонова О. Контракція інтеграційної структури та його особливості в АПК / О. Аксьонова // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8. — Ч. 2. — С. 23–27.
7. Некрасов Р. В. Методологические вопросы применения кластерного подхода к развитию регионального агропромышленного комплекса / Р. В. Некрасов // Региональная экономика: теория и практика — 2008. — Вып. 34. — С. 58–68.
8. Гусаков В. Е. Концепция создания и функционирования кластерных структур в аграрном комплексе / В. Е. Гусаков // Весті Нацыянальнай акадэмі навук Беларусі. Сер. аграрных навук — 2016. — № 3 — С. 19–25.

References

1. Odintsov, O. M. (2016), «Prerequisites for the formation of cluster organization of agricultural production», Doctoral Thesis, Economics and management of national economy, Institute of Agrarian Economics of NAS of Ukraine Kyiv, Ukraine.
2. Sabluk, P. T. and Kropyvko, M. F. (2010), «Clustering as a mechanism for enhancing competitiveness and social orientation of agricultural economics», *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3–12.
3. Bakum, V. V. (2009), «The methodology for the development of agri-industrial cluster formations of the region», *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 38–44.
4. Samofatova V. A. (2016), «Sustainable development of the agri-food sphere of the region on the basis of cluster approach», *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti*, vol. 8(4), pp. 10–14.
5. Maznev, G. E. (2013), «Innovative technology clusters: characteristics and caveats», *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 63–67.
6. Aksonova, O. (2011), «Contracting integration structure and its features in agribusiness», *Ekonomichniy analiz*, vol. 8, pp. 23–27.
7. Necrasov, R. V. (2008), «Methodological issues of applying the cluster approach to the development of regional agri-industrial complex», *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika*, vol. 34, pp. 58–68.
8. Gusakov, V. E. (2016), «The concept of creation and functioning of cluster structures in the agricultural complex», *Vesti Natsyianalнай akademi navuk Belarusi. Ser. agrarnyih navuk*, vol. 3, pp. 19–25.